Náučný chodník na Krížnom vrchu

Kraj:	Nitriansky
Okres:	Levice
Geomorfologická jednotka:	Podunajská pahorkatina
Geologická jednotka:	neogénna panva
Chránené územie:	žiadne
Prístup:	bus Levice, cintorín
Východisko:	Levice, kalvária
Trasa:	Levice, kalvária – pod Krížnym vrchom – kaplnka na Krížnom vrchu
Dĺžka, prevýšenie:	4,1 km (z toho úsek vo vinohradoch medzi panelmi 1 až 4 – 2,9 km), prevýšenie 40 m
Čas prechodu:	2 h
Počet zastávok:	4 + úvodný panel na kalvárii
Náročnosť:	nenáročná trasa

Zameranie chodníka: prírodovedné, historicko-kultúrne

Typ chodníka: samoobslužný, líniový, obojsmerný, peší, celoročný

Nadväznosť na turistickú značku: nie je

Rok otvorenia: 2011

Aktuálny stav: Náučný chodník je v dobrom stave.

Textový sprievodca: nie je

Kontakt: Združenie vinohradníkov Krížny vrch Levice, Saratovská 2926/23, 934 05 Levice

Poznámka: Trasa je vhodná aj pre bicykle.

Využiteľnosť pre školy

Náučný chodník je vhodný pre terénne vyučovanie v obmedzenej miere. Vhodné na vlastivednú vychádzku.

Čo sa oplatí vidieť na trase náučného chodníka a v okolí

Levice. Okresné mesto v severovýchodnej časti Podunajskej pahorkatiny na rozhraní Hronskej nivy a Ipeľskej pahorkatiny na riečke Podlužianke, ktorú na území mesta križuje kanál Perec. Na vznik a vývoj mesta mala vplyv poloha neďaleko Slovenskej brány – zúženej časti doliny Hrona pri jeho vyústení z Karpát do Podunajskej nížiny ako vchodu do pohronských kotlín. Prvá písomná správa o osade, ktorá ležala východne od dnešného centra na úpätí Viničného vrchu (dnes lokalita Staré Levice), pochádza z roku 1156. Na obranu cesty vedúcej do stredoslovenských banských miest na vyvýšenine nad zamočiarenou nivou Hrona bol vybudovaný v druhej polovici 13. storočia **hrad**. Tvrdoš, na ktorom stojí, predstavuje zvyšok mladotreťohorného andezitového lávového prúdu, ktorý sem pritiekol z oblasti Štiavnických vrchov. Hrad bol majetkom Matúša Čáka, neskôr prešiel do kráľovského vlastníctva a stal sa centrom Tekovskej stolice. V súčasnosti je jeho zrúcanina prístupná verejnosti; v areáli hradu sa nachádza Dobóovský kaštieľ z roku 1571 s Tekovským múzeom. Podhradie a staré mestské centrum – Staré Levice – sa vyvíjali osobitne. Začiatkom 18. storočia mesto i s hradom vyhorelo, bolo znova vystavané. V druhej polovici 18. storočí sa Levice stali centrom poľnohospodárskej oblasti južného Pohronia a strediskom obchodu a remeselnej výroby v cechoch (napr. čižmárov, ševcov, gombikárov), vznikol tu liehovar s rafinériou, parný mlyn, tehelňa, rozširoval sa chov plemenného dobytka, rozširovali sa vinohrady. V rokoch 1938 – 1944 mesto patrilo Maďarsku. Prestavbou po druhej svetovej vojne nadobudlo priemyselný charakter (textilný, drevársky, stavebný, kozmetický, potravinársky priemysel). Severovýchodne od hradu na pokračovaní vulkanického tvrdoša sa nachádza krížová cesta s **kalváriou** zo začiatku 18. storočia, ktorá od poškodenia v druhej svetovej vojne dlhodobo chátrala. Na prelome storočí dobrovoľníci areál kalvárie obnovili a na základoch pôvodnej kaplnky bola vybudovaná nová s vyhliadkovou vežou v tvare kríža, sezónne prístupnou verejnosti (máj až október, len v nedeľu 14 – 16 h).

Krížny vrch. Lokalita severovýchodne od Levíc na juhozápadne orientovaných okrajových svahoch Ipeľskej pahorkatiny, resp. jej časti Bátovskej pahorkatiny, budovaných štrkopieskami terás Hrona so sprašovými návejmi, dvíhajúcich sa nad nivu Podlužianky a Hrona. Geologické a mezoklimatické podmienky tu podmienili zakladanie vinohradov s pestovaním odrôd ako Pesecká leánka, Rizling vlašský, Rizling rýnsky, Frankovka modrá, Cabernet Sauvignon, André, Svätovavrinecké, Otelo a i. Vo viniciach stojí vyše 200 vinohradníckych domčekov – hajlokov. Územie kulminuje na severozápade andezitovou Kusou horou (226 m n. m.) s **prírodnou rezerváciou Kusá hora**, vyhlásenou na jej strmom západnom svahu v roku 2001 na ochranu fragmentov významnej xerotermnej stepi na

andezitoch s niektorými ohrozenými druhmi flóry Slovenska a výskytom vzácneho hmyzu, najmä rôznych druhov motýľov a chrobákov. Sprašové steny bývalej tehelne poskytujú miesto na hniezdenie pestrého včelárika zlatého (*Merops apiaster*). Pod vrcholom Kusej hory na severnom okraji Krížneho vrchu stojí stojí **kaplnka Panny Márie,** postavená v roku 1914 na mieste pomníka veľkej cholerovej epidémie z roku 1789 z iniciatívy levického kaplána Imricha Jonáša a vlastných zdrojov vinohradníkov a obyvateľov Podlužian a Hronských Kľačian. Ku kaplnke sa v nedeľu pred 15. augustom – sviatkom Nanebovzatia Panny Márie – konajú púte.

Vápnik (274 m n. m., pôvodne **Šikloš).** Rozľahlý vrch na okraji Ipeľskej pahorkatiny výrazne vybiehajúci do nivy Hrona, Podlužianky a Sikenice juhovýchodne od Levíc so strmými juhozápadnými svahmi. Budujú ho tufitické pieskovce, prikryté mladšími terasovými štrkopieskovými akumuláciami, svahovými sedimentmi, sprašami a najmä travertínmi. Masív je v súčasnosti už neaktívnou **travertínovou kopou**. Travertíny sa tu usadzovali od konca mladších treťohôr (pliocén) na miestach výveru minerálnych prameňov, súvisiacich s výraznou tektonickou líniou, pokračujúcou východným smerom k Santovke a Dudinciam (viac o travertíne – pozri heslo v Náučnom chodníku Sivá Brada – Dreveník). Okrem travertínu sa tu vo viacerých lomoch ťažila aj jeho ušľachtilá prekryštalizovaná odroda označovaná ako „levický zlatý ónyx“, považovaná za európsky unikát a jeden z najdrahších spracovávaných kameňov vôbec (viac v samostatnom hesle). Ide tiež o významnú paleontologickú lokalitu s nálezmi zubov nosorožca, odtlačkov rastlín, panciera korytnačky a pod., ktoré sú v zbierkach Tekovského múzea v Leviciach. Územie vrchu z veľkej časti pokrývajú vinohrady, ale aj teplomilné dúbravy a lesostepi s výskytom chránených druhov rastlín a živočíchov. Na plochom vrchole stojí betónový pamätník (rozhľadňa) z roku 1960 pripomínajúci pozorovateľňu, ktorú počas druhej svetovej vojny na tomto strategickom mieste s výborným výhľadom vybudovali vojská II. ukrajinského frontu maršala R. J. Malinovského a využívali od decembra 1944 do marca 1945.

Levický zlatý ónyx. Označenie niektorých druhov travertínov z juhovýchodného okolia Levíc v lokalite vrchu Vápnik (kedysi Šikloš) s charakteristickým páskovaním. Travertíny ónyxového typu vznikli z teplejších termálnych prameňov, takže od klasických travertínov sa značne líšia. Predstavujú monominerálnu kompaktnú horninu bez viditeľných pórov tvorenú kryštálmi kalcitu s paralelne lúčovitou, miestami i radiálne lúčovitou štruktúrou. Základná farba prechádza od priehľadných, skoro čírych a medovožltých typov, cez mliečnobiele a zlatisté priehľadné typy k nepriehľadným svetlo- až tmavohnedým. Farebné odtiene závisia od množstva hydroxidov železa, ktoré sú roztrúsené v podobe jemných vločiek v kalcitových kryštáloch. Zlatistý efekt je výsledkom reflexie dopadajúceho svetla. Zlatý ónyx je jedinečným dekoračným kameňom, využívaným na výrobu bižutérie, drobných plastík a reliéfnej rezby, ale aj na masívne i doskové prvky pre rôzne stavby. Ide najčastejšie o zariaďovacie predmety kostolov, krbové prvky, interiérové obklady, okenné výplne či zábradlia, ako napr. v priestoroch vstupného schodiska a vkladovej haly bývalej Mestskej sporiteľne na Dunajskej ulici v Bratislave (dnes Slovenská sporiteľňa). Ľahko sa opracúva, neštiepi sa a dobre sa leští. Počas 20. storočia prebiehala intenzívna ťažba v tzv. Hornom ónyxovom kameňolome. V spodnejších častiach masívu vystupuje najkvalitnejšia surovina v hrubých laviciach. Zásoby sú zväčša vyťažené a ťažba minimalizovaná. Starý kameňolom na západnom svahu Vápnika postupne zarastá náletovou vegetáciou. Aktuálny dobývací priestor dekoračného kameňa „Zlatý Ónyx“ sa nachádza v lokalite Pod Vápnikom.

Chránený areál Levické rybníky. Chránené územie v Podunajskej pahorkatine na nive Hrona na južnom okraji Levíc vyhlásené v rámci sústavy rybníkov v roku 1974 na ochranu vodného vtáctva a vodných biocenóz. Sústava šiestich susediacich rybníkov bola vybudovaná medzi kanálmi Perec a Teler v rokoch 1950 – 1956. Brehy rybníkov sú porastené jelšami, topoľmi, vŕbami, pálkou a trsťou. Rybníky slúžia na chov rýb a vznikla pri nich oddychová zóna.

Chránený areál Levický park. Chránené územie v centre Levíc vyhlásené v roku 1984 na ochranu

historického parku, prislúchajúcemu k bývalému neobarokovému Schoellerovmu kaštieľu, postavenému v roku 1879 a po poškodení v roku 1944 ruským bombardérom rozobratému na povojnové stavebné účely. Schoellerov park bol dielom švédskeho záhradného architekta Carla Gustafa Swenssona. Vynikali v ňom ihličnany, paprade, jazierka a kanály s leknami a rybami, voliéra s exotickými vtákmi, výbeh s lesnou zverou, umelý gejzír. Pôvodnú kovanú vstupnú bránu po roku 1945 použili ako vstupnú bránu do amfiteátra, kde je dodnes.

Podunajská pahorkatina. Rozsiahly geomorfologický celok v juhozápadnej časti Slovenska medzi Pezinkom a Trstínom na západe, Šahami a Štúrovom na východe, Sencom, Sereďou, Novými Zámkami a Dunajom na juhu s jazykovitými výbežkami k severu pozdĺž riek k Novému Mestu nad Váhom, Bánovciam nad Bebravou, Zlatým Moravciam, Pukancu a Sebechlebom, tvoriaci severnú a severovýchodnú časť Podunajskej nížiny. Na juhu susedí s Podunajskou rovinou, na západe ju ohraničujú Malé Karpaty a Považské podolie, zo severu do nej prenikajú ďalšie jadrové (Považský Inovec, Strážovské vrchy, Tribeč, Hornonitrianska kotlina) a na východe vulkanické geomorfologické jednotky (Pohronský Inovec, Štiavnické vrchy, Krupinská planina a Burda). Podunajská pahorkatina sa rozprestiera v oblasti dolných tokov Váhu, Nitry, Žitavy, Hrona a Ipľa (tvoriaceho s Dunajom na juhovýchode slovensko-maďarskú štátnu hranicu) v nadmorských výškach od 103 m (povyše ústia Ipľa do Dunaja) do zhruba 400 m (severovýchodne od Pukanca v cípe zabiehajúcom pozdĺž Sikenice hlboko do Štiavnických vrchov). Povrch pahorkatiny je hladko modelovaný, striedavo rovinný – na nivách a terasách vodných tokov (hliny, piesky, štrkopiesky) či sprašových tabuliach (spraše, sprašové hliny) – a mierne zvlnený až zvlnený – na širokých a plochých chrbtoch so svahmi plytkých i hlbokých dolín a úvalín na erózno-denudačne rozčlenených zvyškoch neogénnych morských a jazerných akumulácií (íly, piesky a štrky), proluviálnych kužeľoch pod úpätiami susediacich pohorí (ostrohranný skelet, zvetralé valúny), ostrovoch naviatych pieskov či vulkanických tufov alebo na miestach postihnutých nerovnomernými tektonickými pohybmi, ktoré sa prezentujú mozaikou lokálnych (zamočiarených) znížení a (zalesnených) vyvýšení a náhlymi (pravouhlými) zálomami riečnej siete. V dôsledku tejto pestrosti reliéfu so striedajúcimi sa nápadnými, prevažne severo-južným smerom pretiahnutými paralelnými vyvýšeninami a zníženinami sa člení pahorkatina na 11 geomorfologických podcelkov – dielčích pahorkatín (Trnavská, Nitrianska, Žitavská, Hronská a Ipeľská) a nív (Dolnovážska, Nitrianska, Žitavská, Hronská, Čenkovská a Ipeľská). Neogénne sedimenty, prekryté sprašami a sprašovými hlinami tvoria materskú horninu černozemí a hnedozemí, patriacim k najúrodnejším pôdam Slovenska. Okrem na nich pestovaných obilnín a olejnín tu má výborné prírodné podmienky a dlhú tradíciu aj vinohradníctvo. Lesy sa prakticky nezachovali, s výnimkou miniatúrnych lokálnych zvyškov historických dúbrav či dubohrabín či ostrovov na menej úrodnom podloží (štrky, vulkanity). Na tektonické poruchy viazané prirodzené teplé a studené minerálne pramene (Dudince, Santovka, Levice, Piešťany) doplňajú umelé geotermálne pramene (vrty) (Štúrovo, Podhájska, Poľný Kesov).

Názvy informačných panelov

1. Náučný chodník na Krížnom vrchu*
2. Pohľad do minulosti / Združenie vinohradníkov Krížny vrch Levice (ZVKVL)
3. Krížny vrch a Kusá Hora / Krížnovršská studňa
4. Rastlinstvo Krížneho vrchu a Kusej hory / Kríž na Krížnom vrchu
5. Živočíšstvo / Mariánska kaplnka na Krížnom vrchu

*Úvodný informačný panel ako upútavka k trase náučného chodníka na Krížnom vrchu stojí na vrchole levickej kalvárie (asi 1,2 km od prvého panela vlastného chodníka).

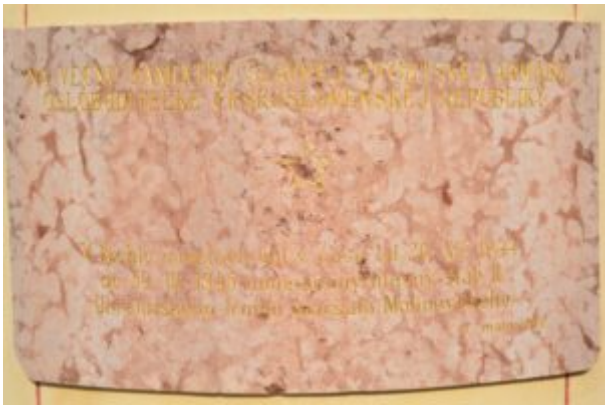

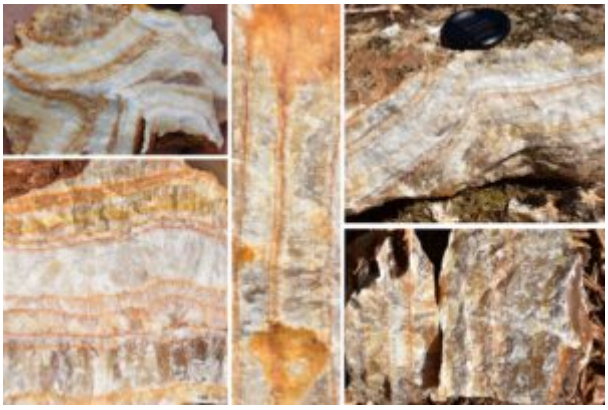

LEVICE
MAPY.CZ